

EMLÉK - ŐR

A NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE IDŐSZAKI KIADVÁNYA

2023/2. SZÁM

A NEMZETI EMLÉKEZETNEK
NEM LEHETNEK HATÁRAI

HATÁRAINKON TÚL NYUGVÓ
MAGYAROK TERVPÁLYÁZATA

INTERJÚ OROSZ ŐRSSSEL A ROSKOVÁNYI
HONVÉDEMLÉKMŰRŐL

valaki jár a fák hegyén
vajon amikor zuhanok
meggyújt-e akkor még az én
tűzemnél egy új csillagot

vagy engem is egyetlenegy
sötétlő mággá összenyom
s nem villantja föl lelkemet
egy megszülető csillagon

Kányádi Sándor

A féltem és az álmom
volt apám és anyám

A lepkész még a
kifjirka cicák

hát álltam. Hogy haboztam?
Milyen lélek paputól szorított?

A hűtő láda. M...
A hűtő láda...

Tartalóm

Köszöntő	01
(Lánszki Regő)	
A nemzeti emlékezetnek nem lehetnek határai	02
(Móczár Gábor)	
Interjú Orosz Örssel a roskoványi honvédemlékműről	06
(Dr. Tóth Zsolt)	
Az emlékezés szabadsága	08
(Fejérdy Tamás DLA - Szabó Levente DLA)	
A „Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelye” című tervpályázat győztes pályaműve	12
(Páll-Sámson Rita - Páll András)	
A Határainkon túl nyugvó magyarok eredeti jelképes sírja és emlékhelye	16
(Kiss Tamás)	
Kiállítás Klösz György Budapest-fotóiból a Fiumei úti sírkertben	20
(Csanádi Péter)	
Az emlékezetpedagógia - út a jelen megértése felé	22
(Késmárki Zsolt)	
Közös történetünk - Képes beszámoló a NÖRI nyári fesztiválprogramjairól	24
(Tábori Kálmán)	
Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 19. századi, felvidéki emlékművei	28
(Skola Balázs János)	
„Szép város Kolozsvár”	30
(Farkas Edit)	

LÁNSZKI REGŐ

építészeti államtitkár,
Építési és Közlekedési Minisztérium
(Fotó: Facebook)

Köszöntő

A Kárpát-medencében élő magyarság összetartozásának, kollektív emlékezetének egyik sarokpontja, védőbástyája az épített örökség.

Egy történelmi épület nyilvánvaló üzenet, hiszen a magyar nemzeti öntudat és kultúra gyökereit demonstrálja. Hiszünk abban, hogy műemlékeink ki nem fogyó erőforrást jelenthetnek a magyar és az egyetemes kultúra számára, ezért az Építési és Közlekedési Minisztérium Építészeti Államtitkársága a Nemzeti Örökség Intézetével együttműködve, küldetésének tekintti a határon túli magyar építészeti örökség feltérképezését és digitális műemléki értéktárba rendezését.

Bízom benne, hogy ez a kiadvány Önt is arra bátorítja, hogy ellátogatva a külhoni területekre, személyesen is felkeresse ott található épített örökségünket, megtapasztalja nemzettársaink vendégszeretetét!

M
S
Z
S
E
R
P
M
I

**Nemzeti Örökség
Intézete**

FELELŐS KIADÓ MÓCZÁR GÁBOR, A NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE FŐIGAZGATÓJA • **KIADÓ SZÉKHELYE** 1086 BUDAPEST, FÜMEI ÚT 16-18. • **SZERKESZTŐ** KÖSA-GRIMM ANDRÁS KRISTÓF • **KORREKTOR** PÉTERFI ESZTER, SKOLA BALÁZS JÁNOS • **KÖZREMŰKÖDŐK** BAZSÓ GABRIELLA, CSANÁDI PÉTER, DR. TÓTH ZSOLT, FARKAS EDIT, FEJÉRDY TAMÁS DLA, KÉSMÁRKI ZSOLT, KISS TAMÁS, LÁNSZKI REGŐ, MÓCZÁR GÁBOR, OROSZ ÖRS, PÁLL ANDRÁS ISTVÁN, PÁLL-SÁMSON RITA, SKOLA BALÁZS JÁNOS, SZABÓ LEVENTE DLA, TÁBORI KÁLMÁN
TÖRDELÉS ÉS TIPOGRÁFIA QUANTUM MEDIA KFT. • **NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS, NYOMÁS ÉS KÖTÉS** SOLONG PRESS KFT.
FELELŐS VEZETŐ CZAKÓ ZOLTÁN

A nemzeti emlékezetnek nem lehetnek határai

Mint a Nemzeti Örökség Intézetének (NÖRI), a Miniszterelnökség emlékezetpolitikáért felelős háttérintézményének vezetője fontosnak tartom, hogy nemzeti emlékezetünket ne kizárólag határainkon belül, hanem a Kárpát-medencében, sőt, a diaszpórákban is ápoljuk. Hiszen ezt, csakúgy, mint anyanyelvünket, nem lehet kizárólag a trianoni országhatárokon belül értelmezni.

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója (Fotó: Nagy Balázs)

Azóta, hogy két és fél éve átvettem a Nemzeti Örökség Intézetének vezetését, a ránk bízott feladatok magas szintű elvégzése mellett fontos küldetésemnek tartom a nemzeti emlékezet

ápolását. Akik ismernek, tudják, nekem soha nem volt kérdés, hogy a nemzeti egységet határainkon túl tekintsem egybefüggőnek, ezt pedig nem csak szavak szintjén tartom feladatomnak.

A Nemzeti Örökség Intézetében számos lehetőségünk van az emlékezetet kiszélesíteni, és munkatársaimmal arra törekszünk, hogy ezeket a lehetőségeket megragadva minél több olyan pro-

jektet indítsunk el és valósítsunk meg, amelyek segítik a nemzeti egységben gondolkodást itthon és határainkon túl is. Hálás vagyok, hogy ebben a munkában nem vagyunk egyedül, a munkánkhoz számos szervezet, magánszemély

A határainkon túli emlékhelyek ügyének előmozdításában első lépésként Gyimesbükköt, az ezeréves országhatáron fekvő gyimesi csángó települést támogattuk – mintaprojektként – egy érintőképernyős in-

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója és Orosz Örs, a Sine Metu Egyesület elnöke 2023. június 20-án, az együttműködési megállapodás aláírásakor (Fotó: Tábori Kálmán)

csatlakozott segítőként, támogatóként, partnerként. A határainkon túl nyugvók emlékhelyének kialakítására vonatkozó pályázat kiírásában a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának szakmai segítségére támaszkodhattunk, a Magyar Nemzeti Névtér Emlékhely Névtérrel való kibővítésében az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) volt a partnerünk, a Nemzeti Emlékezetpedagógiai Programunkban a Történelemoktatók Szakmai Egyesületével működöttünk együtt, a felvidéki emlékhelyek feltérképezésében pedig a Sine Metu Egyesülettel dolgozunk közösen, de fontos segítségünk volt a Kolozsváron és Csíkszeredában működő Főkonzulátus is.

formációs tábla kihelyezésével, amelyet munkatársaink, a gyimesbükki Dani Gergely Általános Iskola pedagógusaival együttműködve, folyamatosan frissítenek. Ezen a táblán nemcsak Gyimesbükk történetét és legfontosabb látnivalóit mutatjuk be, de az aktuális helyi programokról is tájékoztatást adunk. Fontosnak tartom, hogy azoknak a magyar településeknek, amelyek évtizedeken keresztül hányatott sorsra voltak ítélve, ne csak távolról, hanem helyben is segítsünk.

A Nemzeti Örökség Intézetének nincs jogszabályi lehetősége megjelölni és méltó állapotban tartani a határon túli magyar vonatkozású emlékhelyeket, ahogy ezt az országhatáron belüli emlékhelyek esetében tesszük. Mégis szeretettük volna, ha létrejön egy adatbázis, amely összegyűjti, rendszerezi és térképen kereshetővé teszi ezeket a fontos, a mai Magyarország területén kívül eső történelmi helyszíneket. Szerencsére ebben partnerünk volt az OSZK főigazgatója, Rózsa

A gyimesbükki érintőképernyős információs tábla (Fotó: NÖRI)

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója a Magyar Nemzeti Névter bemutatóján
(Fotó: Tábori Kálmán)

Dávid, így a fejlesztésükben működő Magyar Nemzeti Névter elnevezésű platformot kibővítettük az Emlékhely Névter adatbázissal. Ennek három fő célja van: az egyik, hogy lehetőséget biztosítsunk a határon túl élő magyar közösségeknek arra, hogy a megmaradásukat segítő, számukra fontos emlékeket összegyűjtsék, és egy nagy, nemzeti, közös adatállományba bevigyék. Emellett az adatbázissal segíteni szeretnénk az anyaországból kiutazókat is egy-egy tájegység feltérképezésében, valamint a kevésbé ismert helyszínek megtalálásában. Végül pedig az is fontos célunk, hogy a magyarság ezeréves jelenlétéhez kapcsolódó helyszíneket a jövő számára összegyűjtsük és megjelenítsük. Az online felületen működő adatbázisba bárki beküldhet javaslatokat, és munkatár-

saikkal azon dolgozunk, hogy partnereket találjunk az adatbázis hatékony bővítéséhez. Nemcsak magánszemélyeket, de olyan határon túli és belüli magyar szervezeteket, közösségeket, kutatóintézeteket és a nemzetpolitika területén dolgozó intézményeket is szeretnénk megszólítani, akiknek kiváló helyismeretük lehet az adott területeken. A rendszer működése egyszerű: akik szeretnének adatokat beküldeni otthonról vagy a helyszínről, akár egy okostelefonnal

is megtehetik. A beküldött adatokat természetesen minden esetben ellenőrizzük. A másik projektünk, amelyre különösen büszke vagyok már most, de legfőképpen majd akkor leszek, ha a magam tárgyi valójában is itt áll majd a Fiumei úti sírkertben: a határon túl nyugvók emlékhelye. Ez egy olyan tér lesz nemzetünk történelmi temetőjében, ahol mindenki emlékezhethetünk, akinek a mai országhatáron kívül található a nyughelye, legyen az illető egy történelmi személyiség, irodalmunk jeles alakja vagy egy hétköznapi személy: apa, anya, házastárs, testvér, gyermek, barát. Az a tapasztalatunk, hogy a lelki és a szellemi emlékezés mellett fontosak a fizikai terek is, ahol gyertyát gyújthatunk, imát mondhatunk szereteteinkért. Ezért 2023 februárjában

kiírtunk egy nyílt tervpályázatot a Fiumei úti sírkert egyik parcellájában megvalósítandó emlékhelyre. Büszke vagyok rá, hogy a pályázatra 42 kiváló pályamű érkezett, és már megkezdődött a munkát a földíjas pályaművet alkotó Páll András Istvánnal és Páll-Sámson Ritával az emlékmű megépítésére, amelyet jövőre – terveink szerint – a Nemzeti Összetartozás Napján adunk majd át. Az emlékhely nem előzmény nélküli: 1931-ben már kialakítottak egy emlékművet a mai Fiumei úti sírkertben: a jelképes síremlék a határon túl elhunyt és ott eltemetett magyarokra emlékeztette a látogatókat. Az új emlékhellyel nem ennek az emlékműnek a rekonstrukciójára törekszünk, hanem annak eszmei kereteit meghaladva, az emlékezést ki szeretnénk bővíteni mindazon egykori honfitársainkra, akiknek – történelmi vagy személyes okokból – határainkon belül nem lehet végső nyughelyük.

Azonban nemcsak a Fiumei úti sírkertben hozunk létre új emlékhelyeket. Kitekintettünk ebből a szempontból is a határon túlra, amikor együttműködési megállapodást írtunk alá Orosz Örsrel, a Sine Metu Egyesület vezetőjével 2023. június 20-án, a 174 évvel ezelőtt lezajlott héthársi csata évfordulóján. A megállapodás értelmében közösen felújítjuk és eredeti helyén felállítjuk az 1851-ben titokban emelt első honvédelelművet Roskoványban, amelynek ünnepélyes felavatása a terveink szerint a csata 175. évfordulóján, 2024. június 20-án lesz. Büszke vagyok arra, hogy most ősszel több mint húsz munkatársam vállalkozott arra, hogy a felvidéki magyar barátokkal közösen, önkéntes munkában rendbe teszi az emlékmű környezetét. Ez is mutatja, hogy a határokon túli nemzeti emlékezet nemcsak nekem személyes

szívügyem, de munkatársaimnak is.

Nyáron sem tétlenkedtünk: a fesztiválszezonban is kiemelt szempont volt, hogy nemzetpolitikailag fontos határon túli nyári táborokban is bemutassuk munkásságunkat. Így vettünk részt idén először a Gombaszögi Nyári Táborban, valamint másodjára Tusványoson. A játékos, kreatív bemutatkozásokon kívül mindkét helyszínen lehetőségem volt izgalmas beszélgetések keretében a nemzeti emlékezet fontossága mellett a NÖRI határon túli projektjeit is bemutatni. A felvidéki magyarok legnagyobb múltú és legtöbb látogatót vonzó rendezvényén, a Gombaszögi Nyári Táborban *A múltat végképp megőrizni* címmel szerveztünk kerekasztal-beszélgetést.

Olyan kérdéseket jártunk körbe, hogy miért fontos megőrizni a magyarság Kárpát-medencei épített örökségét, hogyan tudnak együttműködni a határon túli magyar szervezetek az anyaországi szervezetekkel és a helyi állami szervekkel, illetve milyen fő céljai vannak a Magyar Nemzeti Névterbe épített Emlékhely Névternek. A Bálványosi Nyári Szabadegyetemre is elvittük ezt a témát. A diskurzus itt is érintette a magyarság Kárpát-medencei épített örökségét, a megszűnéssel fenyegetett magyar emlékek felkutatását és lehetőségeiket; a civilek, a politikai szféra és a magánszemélyek felelősségét a határon túli magyar emlékhelyek népszerűsítésében és megőrzésében. Tusnádfürdőn emellett a

NÖRI egyik zászlóshajójának, a Nemzeti Emlékezetpedagógiai Programnak is szenteltünk egy kerekasztal-beszélgetést, amelyen az élményszerű történelemtanításról beszélgettünk. A program bemutatása mellett az eddigi tapasztalatokról, jó gyakorlatokról és a jövőbeni lehetőségekről kérdeztem a programban eddig részt vevő társ-szervezetek képviselőit. A szakmai szempontok mellett az egyéni, családi tapasztalatainkról is beszámolhattunk az izgalmas beszélgetésben, amelyben arra is választ kerestünk, hogyan lehet a Nemzeti Alaptantervhez igazodó programmal segíteni azt a nevelési célt, hogy a magyar fiatalok ne csak jobban megtanulják, de szeressék is a történelmünket, épített és szellemi örökségünket. A Szabadegyetemen saját témáink mellett vendégként is alkalmam nyílt megosztani gondolataimat a *Kulturális örökségvédelmi jó gyakorlatok és fejlesztések* című eszmecserén. A beszélgetésben a magyar nemzeti kulturális örökség (műemléki értékek, régészeti örökség, világörökség, kertörökség) védelme érdekében hozott állami intézkedéseket és tudományos feladatokat tekintettük át.

A munkát folytatjuk, hiszen még számos feladat vár ránk ezen a nemzetpolitikai területen. Sok tervünk van még annak érdekében, hogy a nemzeti egységet a méltó emlékezés által is erősebbé és széleskörűbbé tehessek. Ma, amikor a nemzeti szuverenitás a legtöbb országban háttérbe szorul, fontos feladatnak tekintem, hogy Magyarország ebben is példát mutasson Európának.

Móczár Gábor
a Nemzeti Örökség Intézete
főigazgatója

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója a Magyar Nemzeti Névter bemutatása közben Csíkszeredán (Fotó: Facebook)

Interjú Orosz Örssel a roskoványi honvédemlékműről

A szlovákiai magyarokból álló, kulturális értékmentéssel foglalkozó Sine Metu Egyesület 2023. október 13-án eredeti helyén újra felállította a felvidéki Roskovány 1848–49-es honvédemlékművét. Az emlékmű visszaállítása a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) támogatásával valósult meg, a helyszíni munkákban részt vállaltak az intézet önkéntesei is. Az emlékmű jelentőségéről és a visszaállítás körülményeiről Orosz Örset, az Egyesület elnökét kérdeztük.

A Nemzeti Örökség Intézete önkéntesei a roskoványi honvédemlékmű környezetének rendezése során (Fotó: Sine Metu Egyesület)

Miért különleges ez az emlékmű?

Történelmi szempontból különleges, hiszen a roskoványi az első emlékműve az 1848–49-es szabadságharcnak. Százkét évig volt elásva, de végül nekünk sikerült megtalálnunk.

Kinek jutott eszébe a roskoványi emlékmű felkutatása? Egyáltalán mit lehetett tudni az emlékműről?

Nagy tisztelője vagyok Szombathy Viktor felvidéki helytörténész-publikistának, akinek a *Panoráma* című útikönyvsorozat *Csehszlovákia* kötetében olvastam először az emlékműről. Megfogott a történet, amely szerint 1851-ben titokban állították fel a Bánó család birtokán, majd 1918-ban elásták, hogy megmentsék az utókor számára. Szerettem volna írni róla a könyvemben, azonban csak ellentmondásos források álltak rendelkezésre. Így került

sor a terepszemlére, amelynek célja az emlékmű eredeti helyszínének a meghatározása volt. Végül sikerrel jártunk, mert segítségünkre volt az emlékművet elásók egyik leszármazottja, aki a 2000-es években már ásott a területen, és azonosította a helyszínt, de miután rátalált a földfelszínből kilátszó emlékmű részre, nem kutatott tovább.

Mikor és hogyan találtak rá az emlékmű elemeire?

Miután azonosítottuk a feltételezett helyszínt, kiderült, hogy az egész domboldalt sűrű bozót takarja, ezért az megközelíthetetlen. Drónt használtunk, és a felvételeken láttuk meg a földből kiálló oszlopot.

Mi lett a mementó sorsa a megtalálása után?

Két héttel a felfedezés után elszállítottuk, miután a Bánó családnak a mai napig a Felvidéken élő ágától megkaptuk az írásos engedélyt. Ezek után restauráltattuk, majd Gombaszögön helyeztük biztonságba az emlékmű elemeit a visszaállításukig.

A Nemzeti Örökség Intézete munkatársai Roskoványban (Fotó: Sine Metu Egyesület)

Miért lehet fontos visszaállítani az emlékművet?

Az ilyen honvédemlékműveknek a saját helyükön van jelentőségük. Így őrizhetjük meg a valódi értéküket.

Hogyan reagáltak a helyi szlovák lakosok a visszaállítás gondolatára?

A helyi képviselőtestület minden tagja támogatta a felújítást. Az ő kifejezett akaratuk volt, hogy az eredeti helyszínen állítsuk vissza az emlékművet.

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója és Orosz Ör, a Sine Metu Egyesület elnöke felügyelik a roskoványi honvédemlékmű visszahelyezését (Fotó: Sine Metu Egyesület)

A Nemzeti Örökség Intézete és a Sine Metu Egyesület munkatársai a roskoványi honvédemlékműnél (Fotó: Sine Metu Egyesület)

Volt-e olyan, aki gátolta, illetve kik támogatták a helyreállítást?

Annak ellenére, hogy a héthársi csatában több szlovák nemzetiségű katona is harcolt, ebben a közösségben is volt egy kisebbség, aki ellenezte ezt az emlékeztetőpolitikai törekvést. Ezért volt jelentős a képviselőtestület döntésében a támogató állásfoglalás az eperjesi egyetem rektorától. A NÖRI segítségével nélkül nem sikerülhetett volna az emlékmű felújítása, döntő fontosságú volt, hogy Móczár Gábor főigazgató az ügy mellé állt. Az anyagi háttér megteremtésében a felvidéki magyarság kulturális szervezete, a Csemadok is segített, több jóérezsű mecénással együtt.

Milyen tervek születtek az avató ünnepség kapcsán?

A tervek szerint a héthársi csata 175. évfordulóján, 2024 júniusában fogjuk tartani az ünnepséget. Szeretnénk meghívni többek között a magyar és a szlovák haderő képviselőit, továbbá a

magyar közösségeket és a szlovákságot is, hiszen egy különleges jelentőségű és történetű emlékjelről van szó.

Fellelhetők még a héthársi csata sírjai?

Több hadisírt ismerünk a Roskovány környéki csaták kapcsán, azonban a héthársi ütközet hősi sírjairól nincs információnk.

Vannak-e más eltűnt emlékművek, amelyek felkutatását tervezik a jövőben?

Jelenleg két további projekt van a horizonton: egy második világháborús harcokosi kiásása és egy 19. századi obeliszk felújítása, amely az Ung vidéken található mocsarak lecsapolásáról emlékezik meg.

Dr. Tóth Zsolt
a Nemzeti Örökség Intézete
társadalmi kapcsolatokért felelős
igazgatója

Az emlékezés szabadsága

A Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelyének építészeti-művészeti koncepciójának kiválasztására irányuló tervpályázat tanulságairól.

Pál András István és Pál-Sámsón Rita építészek, a Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelyének koncepciójára vonatkozó tervpályázat győztesei átvették oklevelüket Móczár Gábertől, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatójától. (Fotó: Tábori Kálmán)

Ez év tavaszán egy különleges munkában, a Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelyének koncepciójára vonatkozó tervpályázat előkészítésében és a zsűrizés folyamatában vehettünk részt többedmagunkkal. Az új emlékhely létrehozásának kezdeményezésével a Nemzeti Örökség Intézete egy fájlban hiányzó elemmel javasolja kiegészíteni a Fiumei úti sírkertet, azt a nemzeti emlékhelyet, amely a kiírás megfogalmazása szerint „nem csupán az ott eltemetettek, hanem az egész nemzet szimbolikus kegyeleti helye: valamennyi

egykori honfitársunké, a ma élőké és a jövő nemzedékeié egyaránt.” A sírkerten belül meghatározott helyszínen (a 29/3-as parcellában) megvalósítandó emlékhely építészeti-művészeti koncepciójával kapcsolatban a tervpályázati kiírás kellően tág teret biztosított a pályázói elgondolásoknak, ugyanakkor egyértelművé tette annak tétjét, hiszen a tervezett emlékhely „minden olyan egykori honfitársunk szimbolikus emlékhelye, akiknek nincs országhatárainkon belüli nyughelye, vagy azért, mert sírhelyük más ország területén

található, vagy pedig azért, mert a 20. század traumatikus eseményei nem tették lehetővé, hogy bárhol is sírhelyük lehessen”.

A kiírás minden tekintetben nyitott kiindulási helyzetet teremtett meg. Ennek része volt a pályázók körének célzott tágassága is, hiszen a felhívás kifejezetten megszólította azokat a fiatal egyetemistákat is, akik szép számmal, tanáraikkal együtt indulhattak és indultak is a pályázaton. A beérkezett pályaművek gazdag változatossága is visszaigazolta a kiírás nyitottságát, hi-

szen nem fogalmazott meg elvárást az emlékhely formai, szimbolikus, narratív vagy anyaghasználati programjára vonatkozóan.

A pályázók feladata persze mindezzel épp annyival vált könnyebbé, inspirálóbba, amennyivel nehezebbé is: miképp lehet a kiírásnak megfelelően absztrakt, mégis valóságos, egyéni sorsokra, tragédiákra éppúgy, mint közösségi történetekre való emlékezés lehetőségét megteremtő emlékhelyet megvalósítani? Ráadásul legalább két fontos további szempont figyelembevételét várta el a kiírás szellemisége: a javaslat illeszkedjen a Fiumei úti sírkert különleges, történeti és építészeti atmoszférájához, és az új emlékhely a fiatal generációt is megszólítva kíséreljen meg legalább annyira a jövőre, mint amennyire a múltra reflektáló térbeli koncepciót

megfogalmazni.

A pályázati felhívásra – határidőre – jelentős számú, 42 db pályamunka érkezett, annak ellenére, hogy viszonylag rövid idő állt rendelkezésre a pályázati anyagok elkészítésére, ezért különösen is elismerésre méltó a pályázatban résztvevők munkája. Ráadásul már az első pillanatban látszott, hogy a pályázók túlnyomó többsége jelentős mennyiségű munkát fordított javaslatának elkészítésére, izgalmas, sok esetben újszerű gondolatokat megfogalmazva. A Bíráló Bizottság a pályamű-

A Bíráló Bizottság megjelent tagjai (Fotó: Tábori Kálmán)

vek egyenkénti bírálatát követő hosszas vita után hozta meg döntését. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a tervpályázati műfaj jelentőségét: a 10 tagú zsűri saját belső meggyőződését, előzetes elgondolásait, szakmagyakorlásából fakadó hitét hozta magával, hogy azokat zsűritársaival megosztva végül közösen alakítsa ki, formálja meg nem csupán abbéli véleményét, melyik pályaművek a legjobbak, de elsősorban azt is, milyen megközelítésű javaslatok, milyen műfajú koncepció alkalmas igazán a kiírásban meglehetősen nyitottan megfogalmazott emlékhely gondolatának megvalósítására. Elmondható, hogy a zsűrizés folyamata felnőtt a feladathoz: a 10 szakértő közel egyetértésben állította fel a legjobbnak tartott pályaművek sorrendjét, ami nem alakult volna ki a tagok között előzetesen lefolytatott nagyon izgalmas, többórás értelmező szakmai vita nélkül, illetve a kiírást is a pályázatok sokszínűsége segítette pontosítani, a legjobb megoldás műfaji kereteit egyértelműsíteni, meghatározni.

A pályaművekben tükröződő megközelítéseknek három nagy csoportja bontakozott ki. Az elsőbe azok sorolhatók, amelyek erős szimbolikával, üzenettel, narratívával bírnak. E javaslatok túlzott egyértelműsége gátja lehetne a

A Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelyére vonatkozó tervpályázat nyertes pályázatának táblója (Fotó: Tábori Kálmán)

minél szabadabb, személyesebb értelmezések kialakulásának, másképp fogalmazva az emlékezés szabadságának, emiatt a Bíráló Bizottság e munkákat nem preferálta. A második csoportba az alapvetően elvontságra alapuló kon-

sultek. Mindamelllett az elismerésben nem részesült pályaművek esetében is megállapították, hogy többségükben azok is átgondolt, egyes részleteikben figyelemre méltó gondolatokat, javaslatokat tartalmazó munkák voltak.

alakzatban – határon túl nyugvó honfitársaink világban való szétszórattatásának jól eltalált, de nem túlmagyarázó, az interpretációknak kellő szabadságot biztosító reprezentációjaként. A nyertes pályamű az univerzalitás és a szemé-

Szabó Levente DLA építész, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának tanszékvezető egyetemi tanára, a Bíráló Bizottság tagja értékeli a tervpályázatot (Fotó: Tábori Kálmán)

cepciók sorolhatók, amelyek azonban a legtöbb esetben oly mértékben semlegesek maradtak, hogy nehezen lehetett őket éppen a határon túl nyugvó honfitársaink emlékhelyeként beazonosítani. S végül a harmadik, a zsűri által legizgalmasabbnak tartott csoportba az erős atmoszférájú, alapvetően téri hatással bíró, továbbgondolható, egyéni olvasatokra készítő pályaművek sorolhatók. Végül a Bíráló Bizottság egy I., egy II. és egy III. díjas pályamű mellett további 5 pályamű rangsorolás nélküli megvételéről döntött, amelyek különdíjban része-

Az I. díjjal elismert, egyúttal a megvalósítás lehetőségét elnyert pályamű Páll András István és Páll-Sámson Rita építész páros munkája. A győztes pályázati terv elmélyült, gondolatébresztő javaslat. A 33 rozsdamentes acél „sztélé” látszólag szabálytalanak tűnő téri elrendezése mögött valójában egy erős koncepcionális felvetés húzódik, a képzeletben egykoron egy középpont köré szabályosan, kör alakban felsorakozott és összeháró falszakaszokat valamiféle centripetális erő szórja szét és rendezi el az emlékművet alkotó kimerévítt

lyesség lehetőségének kettős feltételét egyszerre teljesíti, amihez építészeti-tájépítészeti eszközöket is mozgósít. Az emlékmű tere is birtokba vehető: nem csak kívülről szemlélhető, hanem teljes egészében bejárható. A kompozíció középpontja felé sétálva a falszakaszok a sírkert látványának egyre töredékesebb képét nyújtják, s a középpontba érve a táblák teljesen körbezárnak, a sírkert környezete már nem érzékelhető. Az emlékmű építész-művészi megformálása magas minőségű, a matt rozsdamentes acélfelületek az évszakkal vál-

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója megosztja gondolatait a tervpályázat kapcsán (Fotó: Tábori Kálmán)

tozó környezetnek egy sajátosan szép, elhomályosult tükörképét adják vissza, felfelé tekintve viszont már csak az eget látjuk. Az emlékmű a fentiek mellett továbbgondolásra is hív: elemei akár kü-

Érdeklődők a tervpályázat díjazott pályaműveinek tablóinál (Fotó: Tábori Kálmán)

lön-külön is örökbefogadhatóak, vagy éppen – szellemi-fizikai elemkészletként tekintve a műre – hasonló „sztélék” egyesével is megjelenhetnek határainkon innen és túl, más-más sírkertekben, temetőben, köztereken. A faltáblákra

mindig „befelé” írt, tehát finoman a középpont felé terelő szöveges idézetek kiválasztása nyitott, diskurzusra hívó lehetőség, az emlékhelynek további izgalmas, új, befogadó perspektívák lehetőségét magában rejtő rétege. Mivel gazdag gondolatíságát alapvetően kevés eszközzel fejezi ki ez a megoldás, rendkívül fontosak a részletek: a 2024-re tervezett megvalósítás során ez egyformán feladatot ró a tervezőre (kivitelezőre) és a megbízóra is, nem silányulhat el a minőség, amivel elveszne az alkotás ereje, csorbulna

annak hatása.

Köszönet és elismerés illeti valamennyi alkotót, akik pályázati munkájuk elkészítésével hozzájárultak a pályázat egyértelmű sikeréhez, amely bizonyította, hogy kezdeményezésével

A Nemzeti Örökség Intézete vezetése és a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság megjelent tagjai (Fotó: Tábori Kálmán)

A Bíráló Bizottság tagjai tanácskozás közben (Fotó: Tábori Kálmán)

valós igényre és annak időszerű voltára „érzett rá” a Nemzeti Örökség Intézete. Még előttünk áll a megvalósítás összetett feladata, amelynek első lépései már meg is történtek, és amelynek mielőbbi teljesítéséhez indokolt, hogy minden – szellemi és anyagi – támogatást megkapjanak az emlékhely kompromisszummentes megvalósításán fáradozók.

Fejérdy Tamás DLA
műemlékvédelmi szakértő, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság tagja és Szabó Levente DLA építész, tanszékvezető egyetemi tanár (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar)

A „Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelye” című tervpályázat győztes pályaműve

Hatalmas megtiszteltetés és öröm számunkra, hogy a Nemzeti Örökség Intézete és a pályázat bírálóbizottsága a mi elképzelésünket választotta győztes tervnek. Az alábbi cikkben bemutatjuk pályaművünket.

A Fiumei úti sírkert (Fotó: PS Alkotó Kft.)

A pályázat témájának helyszíne a Fiumei úti sírkert 29/3-as parcellája. Szűkebb és tágabb környezete is heterogén, organikusan fejlődő arcát mutatja a sírkertnek. A raszteres, diagonális szerkesztésű úthálózat csomópontjaiban találjuk a grandiózus mauzóleumokat, fontosabb síremlékeket. Az utak által határolt mezőkben helyet kaptak szabályos ritmusban kialakított honvédségi sírok, ugyanakkor jellemzőbb a sírhelyek kötetlenebb

elhelyezkedése, mind egymáshoz való viszonyukban, mind a területek beépítési sűrűségét tekintve. A tervezési helyszín a sírkert középpontjához közel, a Deák- és Kossuth-mauzóleum között helyezkedik el. A szomszédos parcellákban jól megfigyelhető a sírkert sokszínűsége.

Pályázati tervünk 33, látszólag egymástól független, véletlenszerűen elhelyezett tábla, sztélé a sírkert 29/3-as parcellájában. Ezek a szabálytalan rit-

musban, örvénylő módon megjelenített tömbök megidézik a sírkert organikus fejlődését, ugyanakkor monolitikus megjelenésükkel egyértelműen összetartozó együttest hoznak létre. Fontos, hogy az emlékhelynek nincs kijelölt helye, nincsenek határai. A sztélék úgy alkotnak egy együttest, hogy a sírkert átáramlik rajtuk. A táblák számos értelmezési lehetőséget rejtjenek magukban, de az adott kontextusban, a sírkertben

elfoglalt helyzetükből fakadóan kézenfekvően azonosíthatóak absztrakt sírkövekként. Ez az értelmezés azonban csak az egyik rétege az általunk elképzelt együttesnek. Ha a sírkerti környezetéből kiragadva képzeljük el, a kompozíció inkább hasonlít egy őskori megalitikus emlékhelyre.

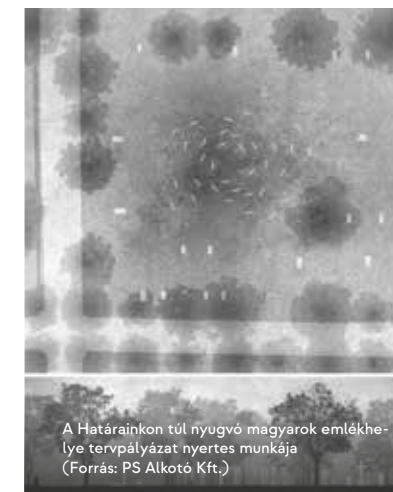
A rozsdamentes acéltömbökre írva mai határainkon túl és belül született költőktől és íróktól idézünk gondolatokat, versrészleteket életről és halálról. A hosszabb-rövidebb idézetek kiválasztásának szempontjai között fontos volt a határon túl született alkotók reprezentálása, valamint törekedtünk a komolyabb és könnyedebb hangvételű idézetek egyensúlyára is. Fontos megjegyezni, hogy a pályázati tervben szereplő idézetek kiválasztását nem tekintjük lezárt folyamatnak. A tervezés fontos része társművészeti alkotók, irodalmi szakértők, kurátorok bevonása,

a „lapokra” kerülő feliratok kiválasztásának átértékelése, továbbgondolása.

A terv – könnyen dekódolható rétegei mellett – egyik legfontosabb eleme a látszólagos véletlenszerűség mögött rejlő képlet. A tömbök pontos szerkesztési elv mentén kerültek elhelyezésre, amelynek lényege, hogy bár a kompozíció minden irányból nyitottnak tűnik, az origó körül a tömbök összezárnak, elvágják a középpontot a külvilágtól. Ez a mozdulat egy teljesen új teret hoz létre. Szándékunk szerint ez a felismerés egy olyan titkos eleme az emlékhelynek, amely mellett könnyű elmenni, ugyanakkor pont ezért válthat ki megdöbbentő, katartikus élményt a látogatóban. A kompozíció széttördelt elemeinek egy egésszé való összeállása nem fogja mindenki esetében ugyanazt a hatást elérni, de hiszünk benne, hogy az arra fogékony közönségben megindító érzést fog kelteni. Ez nem

közösségi, hanem személyes élmény, ahogy a gyász feldolgozása és a saját mulandóságunkkal való szembenézés is. Erről a pillanatról érzékenyen ír a Bíráló Bizottság értékelése is:

„A befogadás közben a mű egy nem várt dramaturgiát is kínál, mivel a téri elrendezés által szinte tudat alatt sugallt középpont felé sétálva a falszakaszok egyre inkább eltakarják a sírkert

A Határainkon túl nyugvó magyarok emlékhelye tervpályázat nyertes munkája (Forrás: PS Alkotó Kft.)

A győztes pályamű látványterve a szomszédos parcellából tekintve (Forrás: PS Alkotó Kft.)

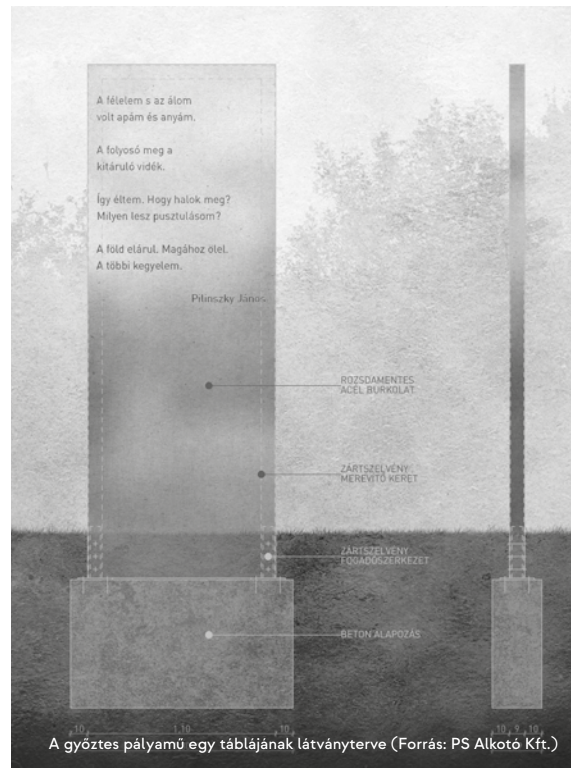

A nyertes pályamű látványterve közelről (Forrás: PS Alkotó Kft.)

látványát (illetve annak mind töredékesebb képét nyújtják), míg a középpontba érve a táblák teljesen körbevesznek bennünket, a sírkert környezete megszűnik egy pillanatra. Még a legközelebb álló faltáblák sem érhetők el fizikailag, a tömbök váltakozva távolodnak – ahhoz hasonlatos módon, ahogyan a határokon túl nyugvó honfitársaink az emlékezésben velünk vannak, de valamiképp örökre elérhetetlenek. Mindez azért fontos, mert mind a személyes gyászban érintett, mind a személyes kötődés híján érkező látogató számára az emlékeztetőközösséggel való azonosulás olyan gyakorlati aktus, amelynek átéléséhez különböző technikákra van szükség. A bevonódást, az áthangolást, az átélést az emlékmű dramaturgiája szelíd eszközökkel biztosítja, színpadias gesztusoktól, hazug pátosztól, túlzó narratíváktól mentesen.”

Az együttes létrehozásánál törekszünk a minél egyszerűbb és letisztultabb megjelenésre, anyaghasználatra. Célunk, hogy a táblák monolitikus hatást keltsenek, és a rozsdamentes acélon kívül ne is alkalmazzunk másfajta anyagokat, felületeket. A szálcsiszolt rozsdamentes felület idő- és időjárásálló, megjelenésében halványan tükrözi környezetét és beleolvad abba. Erre a felületre, a táblák belső oldalára kerülnek a feliratok, marással vagy gravírozással.

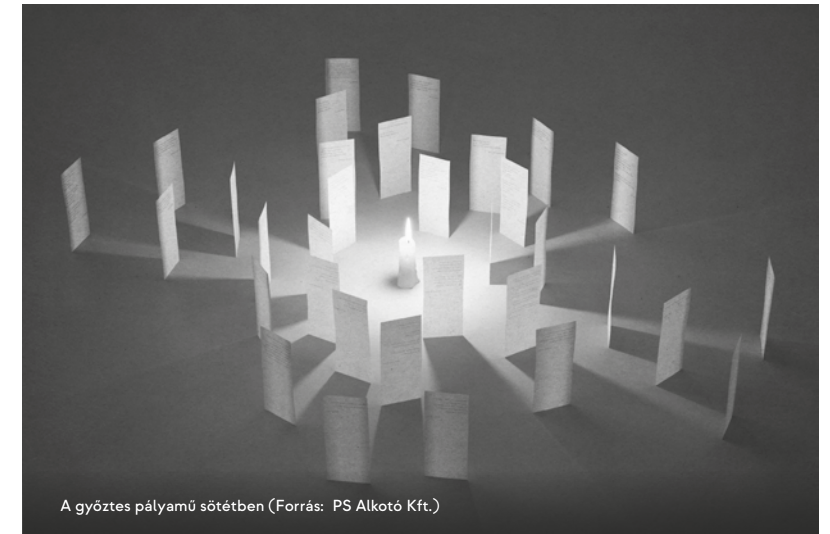
Szeretnénk, ha az emlékhely úgy lenne része a sírkertnek,

A győztes pályamű egy táblájának látványterve (Forrás: PS Alkotó Kft.)

mintha mindig is ott állt volna. Nem szeretnénk különböző burkolatokkal kijelölni az emlékhely határait, irányait, ezért a tájépítészeti koncepciónk motója a „nem építés”. Meg szeretnénk tartani a meglévő gyepes talajt, annak tudatában, hogy ezt idővel a látogatók kitaposák, így spontán alakulnak ki a táblák közötti ösvények, valamint a konstelláció középpontja is organikus módon kerül kijelölésre.

A nyár elteltével megkezdődött a tervezés egy újabb, még izgalmasabb szakasza. A Nemzeti Örökség Intézetével megtörténtek az első egyeztetések, beszélgetések a helyszínről, a tervről és az emlékhely jövőbeli használatáról. Igazán nagy kihívás, hogy a terv, ami idáig csak papíron és képzeletbeli térben létezett, hogyan válik valósággá. Célunk, hogy a vízió, amit megálmod-

A győztes pályamű sötétben (Forrás: PS Alkotó Kft.)

tunk, úgy valósuljon meg, ahogy elképzeltük, de azoknak az igényeknek is megfeleljen, amelyekre a pályázat megalkotásakor még nem gondoltunk.

**Páll-Sámson Rita és
Páll András**
építész

A nyertes pályamű útvonalai (Forrás: PS Alkotó Kft.)

A Határainkon túl nyugvó magyarok eredeti jelképes sírja és emlékhelye

A Fiumei úti sírkert egyik különlegessége volt a Határainkon túl elhunyt magyarok jelképes sírja és emlékhelye a 30/2-es parcellában. Az emlékművet 1931-ben állította a főváros, elsősorban azok részére, akik az elcsatolt területekről menekültek ide, és nem tudták felkeresni hozzátartozóik sírját, mindenszentek és halottak napján sem. A második világháború után azonban a kommunista párt felszámolta a nemzeti síremléket.

A határon túl nyugvó magyarok emlékműve (Fotó: Fortepan/Képszám: 24527)

A főváros dísztemetőjének egyik legfontosabb pontján, a Kossuth-mauzóleum mellett lévő 30/2-es parcellában állították fel a Határainkon túl elhunyt magyarok emlékművét 1931-ben. Négy jelképes sírt emeltek: ezek jelképezték

az északi, a déli, a nyugati és a keleti országhatárokon túl fekvő több millió magyar sírt. A sírhalmokon egyszerű fakereszt állt, amelyeknek márványtábláin a tájegységeket feltüntető felirat volt. A szimbolikus sírokat hárm

halom kötötte össze, középen kimagasló kettős kereszttel. A sírok előtt pázsitos térség szolgált arra, hogy a látogatók elhelyezhessék a kegyelet virágait, koszorúit, mécseseit. Az emlékművet 1931. október 31-én adták át,

hogy mindenszentek és halottak napján az elcsatolt vidékekről származók itt róhassák le kegyeletüket szeretteik emléke előtt.

A szétszakadt magyar családok drámai helyzetét érzékeltette a Kis Ujság „Akiknek halottai a trianoni határon túl nyugszanak” című írása:

„...nem kereshetik fel és nem díszíthetik fel azoknak a magyar halottaknak a sírját, akik az ország megcsonkítása folytán most már idegen földben nyugszanak, akiknek porait Trianon elszakította az édes anyaországtól. Szép és költői gondolat tehát, melyet a főváros közegészségügyi ügyosztályának vezetője, Salamon Géza tanácsnok vetett fel és valósított meg, és gondoskodott arról, hogy Mindenszentek és Halottak napján azok is áldozhassanak halottaik emlékének, kiknek hozzátartozói a Csonkaország határain túl lévő temetőkben nyugszanak”. (1931. október 31.)

Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1918 és 1924 között 350 000 magyar menekült át az anyaországba az elszakított területekről: Romániából 197 000, Csehszlovákiából 107 000, Jugoszláviából 45 000, Ausztriából 1 000 ember. Az utódállamok magyarellenos politikája miatt elsősorban közalkalmazottak, hivatalnokok, tanárok, egyetemisták, vasutasok hagyták el otthonukat; általában tisztos középosztálybeli, értelmiségi, kispolgári életüket adták fel és váltak földönfutókká: éveken keresztül éltek vasúti vagonokban, barakkokban, szükséglakásokban, többségük Budapesten próbált új életet kezdeni. A kormányzat és a főváros nagy erőfeszítéseket tett, hogy megoldást találjon egzisztenciális gondjaikra. Dr. Salamon Géza tanácsnok, a főváros közegészségügyi ügyosztályának ve-

zetője sorsüldözött honfitársaink érzelmi kötődéseire is tekintettel volt, amikor felvetette a jelképes síremlék felállítását. Támogatta ebben a sírkert igazgatója, Simsa Emil: a temetőigazgatóság elkészíttette az emlékművet,

Nyugat sírjára pedig mezei virágokból font koszorú került.

A korabeli sajtó és filmhíradó beszámolt az új kegyeleti hely jelentőségéről és a megemlékezések hangulatáról:

„Megható látvány volt az esti órák-

Megemlékezők az emlékhelynél (Pesti Hírlap Képes Melléklete, 1934. november 3.)

és tájékoztató táblákkal jelölte meg az odavezető utat. Mindenszentek és halottak napja alkalmából a főváros is koszorút helyezett a sírokra: Észak sírjára fenyőágakból, Kelet sírjára tölgylevelekből, Dél sírjára búzavirágból,

ban a Kerepesi temetőben a jelképes sír, a hármashalomból kiemelkedő kettős kereszt, a négy világtáj felé lobogó tüzeivel. Gyertyalángok százai fényltek itt, a koszorúk és virágok között, az elszakított területen nyugvók em-

lékezetére s a temetőbe zárandókló tízezrek megilletődött csendben, kaplalevéve vonultak el a szimbolikus sír mellett”. – írta a 8 Órai Ujság tudósítója 1931. november 3-án.

Az évek múlásával sem csökkent az érdeklődés a határokon túl nyugvók emlékműve iránt, az Esti Ujság 1938.

Az emlékmű központi része, háttérben a Kossuth-mauzóleummal
(Képkivágás forrása: Filmhíradó, 1931. november 1.)

november 3-án megjelent cikkében olvashatjuk:

„Valóságos virágerdő borította a Kerepesi úti temetőben az elszakított országrészekben nyugvó halottak jelképes sírját, a hármass halmon álló hatalmas kettős kereszt fényárban úszott a sok-sok mécses és gyertya lángjától”.

Az emlékmű közkedveltsége annak volt köszönhető, hogy társadalmi igény volt rá, szakrális közösségi térként is funkcionált, és olyan jelképeket tartalmazott, amelyekkel mindenki azonosulhatott. Alkalmas volt rá, hogy a látogatók egyaránt átéljék a családok és a nemzet szétszakitottságát és összetartozását, összekapcsolódhatott lelkekben az egyéni és a nemzeti gyász.

Az elcsatolt területekről származók számára az emlékmű mindenekelőtt kegyeleti hely volt, amely jelképezte a családtagok, rokonok, barátok, ősök sírját, valamint az elhagyott otthon és a szülőföldet is. Az anyaországiak számára az emlékhely főként a magyar történelem és kultúra határokon túl

emlékműére, gondolatisága azonban eltérő volt: nem revíziós, hanem kegyeleti és emlékezeti célból állították; nem nemzeti ünnep- vagy gyásznapon avatták fel, hanem mindenszentek napjára; csak az 1931. november 1-jei filmhíradó propagandisztikus inzert-szövegében szerepelt az „irredenta emlékmű” kifejezés. Sehol máshol nem nevezték így, mivel nem ez volt a hivatalos neve, hanem a „Határainkon túl eltemetett halottak jelképes sírja”, ez szerepel az 1932-ben kiadott hivatalos temetői térképen is.

A második világháborúban komoly károkat okoztak a síremlékekben a bombázások és Budapest ostroma alatt a temetőben folyó harcok, amelyek során súlyosan megsérült a Kossuth-mauzóleum is. A határokon túl nyugvó magyarok emlékműve szintén megrongálódhatott, de nem semmisült meg egy 1950-es filmfelvétel tanúsága szerint. A temető rendezésekor pedig minimális anyagköltséggel helyre lehetett volna állítani az egyszerű síremléket.

A kommunista hatalomátvétel viszont megpecsételte az emlékmű sorsát. A kommunista párt ideológiai, politikai okokból fokozatosan felszámolta a régi rendszerhez köthető „kényes” síremlékeket. Az emlékmű felszámolásának pontos időpontját nem ismerjük, mert nem dokumentálták a lebontását, és hiányosak a korabeli temetőkönyvek adatai, de következtethetünk rá. A főváros állította az emlékművet és rendelkezett felette, tehát az eltávolítása is a hatáskörébe tartozott. Budapest első kommunista polgármestere, Vas Zoltán 1945. május 16-tól november 28-ig volt hivatalban. Valószínűtlen, hogy ezalatt számolták volna fel az emlékművet. Aligha lehetett aktuális a lebontása, miközben a főváros alapfel-

adatainak ellátása, a közellátás biztosítása, az infrastruktúra helyreállítása volt a kulcskérdés. Ekkor még ténylegesen működött is a koalíció, a polgármester első helyettese a kisgazdapárti Kővágó József volt. Igaz, a Szabadság téren 1945 közepén számolták fel az irredenta emlékművet, de az Budapest egyik szimbolikus főterén állt, és nyílt revíziós tartalma volt; ezzel szemben a Fiumei úti sírkert nagy része 1945-ben újra köztemetőként funkcionált, az itteni emlékmű nem hirdetett revíziót, és például Gömbös Gyula monumentális síremlékét is csak 1946-ban rombolták le, pedig a nevéhez kötődött az ország jobbratolódása, „fasizálódása”.

Miután a Kisgazdapárt abszolút többséget szerzett az 1945 októberi (budapesti) törvényhatósági és a novemberi országgyűlési választásokon, decemberben Kővágó József került a főváros élére. Valószínűtlen, hogy a párt polgári, nemzeti, keresztény értékrendjét következetesen képviselő polgármester hozzájárult volna az emlékmű felszámolásához. Amikor

a Kisgazdapárt „leszámítása” odáig fajult, hogy puccsot hajtottak végre Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök ellen, és a párt elvesztette polgári jellegét, Kővágó József inkább lemondott pozíciójáról 1947. június 5-én. Az új polgármester – a formai követelményeknek megfelelően – továbbra is kisgazdapárti politikus lett: Bognár József 1947 júliusától 1949-ig töltötte be a posztot. Ő azonban a párt balszárnyához csatlakozott, együttműködött a kommunista párttal, ami egyre inkább azt jelentette, hogy feladta elveit, a főváros autonómiáját, és kiszolgált a kommunista diktatúra kiépítését. Ebben a ciklusban távolíthatták el a határokon túl nyugvó magyarok emlékművéről a nemzeti és keresztény jelképeket, legkésőbb 1948 márciusáig. Ugyanis 1948. március 15-ére újjáépült a Kossuth-mauzóleum, amelynek felavatása fontos részét képezte a kommunisták 1848-at kisajátító propagandájának. Kizárt, hogy a szomszéd parcellában megmaradt volna egy számukra idegen, a

„Horthy-rendszert” képviselő emlékművet. (Ürügyként felhasználhatták, hogy 1947 szeptemberében életbe lépett a párizsi békeszerződés, amely tiltotta a revíziós propagandaszervezetek működését.) A korábban tömegeket vonzó síremlék helyén a pusztasírdalmok maradtak, amelyek maradványai az 1950-ben készült filmhíradóban még láthatóak voltak.

A nemzeti és keresztény szellemiségű emlékmű helyett a kommunisták „Munkásmozgalmi parcellát” hoztak létre, hogy a saját ideológiájuk szerint alakítsák át a sírkertet. A temetőkönyvek alapján elsőként a sztálinista ideológust-filozófust, Rudas Lászlót temették a 30/2-es parcellába (1. sor 1. sírhely) 1950 májusában, majd 1956 októberében Rajk Lászlót és társait, novemberében pedig Mező Imrét és társait.

A többpártrendszer felszámolása-kor a kommunista párt már tabuként kezelte Trianont és a határon túli magyarság sorsát, a nemzeti hagyományokat részben átírta, részben „nacionalizmusnak” bélyegezte és eltörölte, a keresztény értékeket és szokásokat pedig elutasította. Abban az időben számolta fel a határainkon túl nyugvó magyarok tiszteletére emelt emlékművet, amikor megismétlődött a trianoni tragédia, és újból több százezer magyar menekült át a szomszédos államokból.

Kiss Tamás

a Nemzeti Örökség Intézete
történésze

Rajk László és társainak temetése a 30/2-es parcellában 1956. október 6-án
(Fotó: Fortepan/Képszám: 128515)

Kiállítás Klösz György Budapest-fotóiból a Fiumei úti sírkertben

Klösz György halálának 110. évfordulóján és Budapest 150. születésnapján a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) megemlékezést tartott a városfotózás hazai úttörőjének teljeskörűen felújított síremlékénél. Jánossy Lászlónak, Klösz György ükunokájának köszönhetően az eddig hiányzó váza díszítőelem is visszakerült a helyére. Az évfordulók alkalmából szabadtéri kiállítás is nyílt a fényképész korabeli Budapestet bemutató munkáiból.

Klösz György felújított síremléke a Fiumei úti sírkertben (Fotó: NÖRI)

A megemlékezésen Móczár Gábor, a NÖRI főigazgatója elmondta, hogy a Nemzeti Örökség Intézete mint a Fiumei úti sírkert fenntartója Pest és Buda egyesítésének 150. és Klösz György halálának 110. évfordulóját összekapcsolva a fényképész képein keresztül mutatja meg a főváros születésének pillanatait. „Budapest [...] évfordulója nem csak Klösz fotói miatt kapcsolódik a temető-

höz. Itt nyugszik több jelentős polgármester, köztük Ráth Károly, Gerlóczy Károly és Kammermayer Károly – a híres »Károlyok«. Emellett több, a főváros arculatát meghatározó építész nyughelye is a nemzeti emlékhelyen van, így Hauszmann Alajos, Steindl Imre, Ybl Miklós és Alpár Ignác síremléke. Valamint olyan neves szobrászművészek sírjai is állnak itt, akik Budapest jelen-

tős közsobrait alkották, köztük Zala György és Strobl Alajos” – tette hozzá Móczár Gábor.

Jánossy László, Klösz György ükunokája több családi anekdota felidézése mellett arról beszélt, hogy a Darmstadtban született fényképész „szívvel-lélekkel” magyarrá vált, és boldog volt, ha magyarul beszéltek vele. Kortársai szerint kolerikus természet és hihetetlen munkabírás jellemezte. Talán kevesen tudják, hogy Budapesten Klösz építtette az első vízmeghajtású hidraulikus liftet Kossuth Lajos utcai fotóműterméhez. Jánossy arra is emlékeztetett, hogy ükapjának ma két emléktáblája is található Budapesten: az egyik bronz emléktáblát 1986-ban állították, és a Ferenciek tere metróállomás folyosójának falán látható, a másik pedig az egykori fotóműterménél lett elhelyezve 2014-ben.

A 2023 szeptemberétől a Fiumei úti sírkertben látható tárlat létrehozásában Budapest Főváros Levéltára működött közre. Dr. Kenyeres István főigazgató az avatóbeszédében elmondta, hogy Klösz első pesti évei során főleg portréfotózással foglalkozott, de az

Klösz György felvétele az Országházról (Fotó: Klösz György)

1870-es évek elején megkezdett munkájával örökre beírta magát Budapest történetébe, mint az egyesített főváros századfordulós arculatának egyik legfontosabb és talán leghíresebb képi megörökítője. Az 1870-es évektől következetesen fényképezte az épülő, eltűnő, átalakuló és minden újabb lépéssel egyre inkább világvárossá váló Budapestet. „Klöst a képek készítése során a hitelesség és az »archiválási« szándék vezérelte: legfontosabb célja az akkori városkép hű megörökítése volt.”

Kenyeres István hangsúlyozta, hogy a kiállításon látható fényképek csak töredékét képezik annak a hagyatéknek, amelyet Klösz György hagyott az utókorra. „A fiával, Pállal létrehozott vállalatot – Klösz György és Fia Grafikai Műintézet – 1948-ban államosították, ennek köszönhetően került levéltárunkba a cég iratanyaga az 1960-as években. Az iratanyaggal együtt átadásra került az a 14 fénykép-mintaalbum is, amelyekből a műhelyet felkereső mindennapi emberek képeket választhattak. A 14 albumban 2026

darab fénykép található, és a képek közül mintegy 1100 örökítette meg Budapestet vagy a fővárosban tartott különböző eseményeket, 1873 és 1913 között” – mondta a főigazgató. Az albumokat több mint húsz éve digitalizálták.

Klösz György síremléke a Miniszterelnökség támogatásával, a Nemzeti Sírkert felújítási programja keretében, közel kétfélmillió forintból újult meg.

Csanádi Péter
a Nemzeti Örökség Intézete
rendezvényszervező osztályának
vezetője

Klösz György portréja
(Fotó: Klösz családi
hagyaték)

Klösz György, a magyar fotóművészet egyik kiemelkedő alakja 1844. november 15-én született a Hessen állami Darmstadtban, Johann Justus Georg Kloess néven. Apja Johann Paul Klöß tankerületi titkár, anyja Ernestine Johanne Elise Susanne Dorothea Kratz volt. Gyógyszerésznek tanult, de már korán érdekelte a fényképezést, két társával 1866-ban vagy 1867-ben Pestre költöztek, és a Korona és Uri utca találkozásánál nyitották meg műhelyüket. Klösz rövidesen egyedül maradt, és 1872 körül a Hatvani (ma: Kossuth Lajos) utca 1. sz. alatt nyitott új műhelyet. Az áttörést számára az 1873-as bécsi világkiállítás hozta el, ahol egyike volt az esemény megörökítésével megbízott fotósoknak.

Az immáron egyesült Budapesten elkezdte módszeresen fényképezni az épülő világvárost. Az épületeken, köztereken túl a fővárosban történt jelentős eseményeket is megörökítette, mint Kossuth Lajos temetését vagy az 1896-os Millenniumi Kiállítás megnyitását és pavilonjait is. Klösz ezen felül számos vidéki települést és kastélyt, illetve múzeumi kiállítások tárgyait fényképezte végig. Ma a korabeli Budapest egyik legkiemelkedőbb megörökítőjeként emlékezünk rá, ám fontos megemlíteni, hogy életműve túlmutat a főváros határain.

Fényképeivel számos díjat nyert el. Örökségét fia, Pál vitte tovább (Klösz György és Fia cég). 1906-ban a Magyar Fényképészek Országos Szövetségének alelnöke lett. Klösz György 1913. július 4-én hunyt el, a Fiumei úti sírkertben helyezték örök nyugalomra.

Az emlékezetpedagógia – út a jelen megértése felé

Idén is folytattuk két éve megkezdett tartalom- és programfejlesztési munkánkat, amelynek fókuszában a köznevelésben és a szakképzésben tanuló fiatalok állnak, és célja az élő történelemmel való élményszerű találkozás az emlékhelyeinken.

Késmárki Zsolt emlékezetpedagógiai szaktanácsadó a programban résztvevőkkel a Katonai Emlékpark Pákozdi nemzeti emlékhelyen (Fotó: NÖRI)

„Az emlékezet nem egy téglá, amelyet továbbadunk, nem is egy marék hamu, amit a fejünkre szórunk, hanem parázs, amelyet felizzítunk” – ezzel a gondolattal egy pannonhalmi bencés szerzetes ajándékozta meg azt a középiskolás diákcsoportot, akik megnyerték a Történelemoktatók Szakmai Egyesülete által rendezett Kosáry Domokos Történelemversenyt, és akikkel meglátogattuk a Pannónhalmi Főapátságot és további dunántúli emlékhelyeket. A metafora kifejezi azt a szemléletet, hogyan emlékezetpedagógiai programunkat folyamatosan fejleszteni igyekszünk: a történelem isme-

rete és a tudásfeldolgozás által hidat építeni a jelen megértése felé.

Miközben az emlékezetpedagógia terén a Történelemoktatók Szakmai Egyesületével tovább folytatódik az emlékhelyekre vonatkozó tananyagfeldolgozó keretprogramjaink kidolgozása (immáron 15 helyszínre kínálunk ilyen), történelmi helyszíneinken folyamatosan fogadunk, kísérünk tematikus tanulócsoportokat is. Nyáron például a Gyulafehérvári Érsekséghez tartozó vagy a HM-kadétprogramban részt vevő iskolák diákjainak, a Rákóczi Szövetség vagy a Nagycsaládosok Országos Egyesülete által szervezett cso-

portoknak biztosítottunk több saját tematikájú programot is. Jómagam, mint emlékezetpedagógiai szaktanácsadó folyamatosan jelen vagyok előadásokkal, nemzeti örökség-workshopokkal a Rákóczi Szövetség Kárpát-medencei és összmagyar diák- és pedagógustáborában és más helyszíneken, múzeumpedagógiai összejöveteleken, képzéseken és a tanárok szakmai fórumain határon innen és túl – mindenhol, ahol jó gyakorlatokhoz és módszertani tudáshoz vagy szakmai közösséghez lehet kapcsolódni. Az EFOTT-on, a Tranziton, az MCC Feszt-en, a Bálványosi Szabadegyetemen és a felvidéki Gombaszögi Nyári Tábor helyszínein, amerre csak jelen voltunk, a NÖRI bemutatkozó sátor

Képfelismerő játék a Nemzeti Örökség Intézete standjánál a nyári fesztiválszezonban (Fotó: NÖRI)

Memóriajáték a Nemzeti Örökség Intézete standjánál a nyári fesztiválszezonban (Fotó: NÖRI)

interaktív kínálatának mindig is része volt az emlékezetpedagógiai játék, az élő történetmesélés, vetélkedő és tudásmegosztás különböző díjakkal, emléktárgyakkal.

Emlékhelyeinkre folyamatosan érkeznek fiatal látogatók, a legtöbb új tanulót azonban a közeljövőben létrejövő együttműködéseink által tudjuk majd megszólítani: hamarosan a Honvédelmi Minisztérium és két nagy egyházi iskolafenntartó – az Egri Főegyházmegye és a Szeged-Csanádi Egyházmegye – is hivatalos partnerünk lesz az emlékezetpedagógiai programunk új fázisában. „Honvédő hőseink nyomában” címmel első körben – a mi-

nisztérium pénzügyi támogatásával és a NÖRI tananyag-feldolgozó csomagja segítségével – mintegy 150 köznevelési intézmény több ezer diákja keresheti fel hamarosan a legfontosabb hazai honvédelmi vonatkozású emlékhelyeket, ahol a hazaszeretet és a hősiesség eleven példáival találkozhatnak. Mivel tapasztaljuk, hogy korunk egyik fő trendje a deheroizálás, fontos láttatnunk, hogy hős az, aki valamely fontos értéket képvisel, felmutat, véd, és ennek jegyében cselekszik: jelentős, sőt, történelmi tettet hajt végre. Egyházi partnereinknél emellett a kereszténység kultúra- és társadalom-

Érdeklődők a Nemzeti Örökség Intézete standjánál a nyári fesztiválszezonban (Fotó: NÖRI)

formáló hatását helyeztük fókuszba a tematika kidolgozásánál.

Intézetünk a közelmúltban az Emlékhely Névtér létrehozásával csatlakozott a Kárpát-medence történelmi helyszíneinek feldolgozásához oly módon, hogy összegyűjti és ismertté teszi a magyarság történelméhez kapcsolódó jelentős, határon túli helyszíneket. Ezt a munkát – saját honismereti kezdeményezésre – a határon túli magyar iskolák fiataljai már régebb óta és nagy számban végzik. A közeljövőben ezeknek az esemény-, verseny- és közösségsszervező iskoláknak és az e téren tevékenykedő egyesületeknek, közösségeknek az irányába is bővítjük majd aktív részvételi kapcsolatainkat úgy, hogy az emlékezetpedagógiai eszköztár átadásával, a programjaikba való bevonódással szeretnénk segíteni a helyi magyar közösségek identitásának erősítését és a közös múlt kulcsfontosságú ismeretének elmélyítését.

Késmárki Zsolt

a Nemzeti Emlékezetpedagógiai Program vezetője

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója, Dr. Ternyák Csaba egri érsek és Késmárki Zsolt, a Nemzeti Emlékezetpedagógiai Program vezetője (Fotó: NÖRI)

Közös történetünk

Képes beszámoló a NÖRI nyári fesztiválprogramjairól

Több mint háromezer, autóval és repülővel megtett kilométer. Húsz fesztiválon töltött nap, és több száz fiatallal való találkozás. A tavalyi sikeres fesztiválbemutakozást követően a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) idén hat nyári ifjúsági találkozón vett részt szerte a Kárpát-medencében.

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója, Kötter Tamás író, ügyvéd és Köbli Norbert forgatókönyvíró az A legkisebb királyfi Hollywood ellen. Mi a mi történetünk? című kerekasztal-beszélgetésen a tihanyi Tranzit fesztiválon (Fotó: Tábori Kálmán)

„Hagyományaink csak akkor maradhatnak meg, ha megéljük őket!” – Sebő Ferenc Kossuth-díjas népzenekutatónk híres gondolata ez. A NÖRI munkatársaival arra vállalkoztunk, hogy fesztivál-környezetben is megmutassuk, hogyan lehet élővé tenni a nemzeti kulturális örökségünket.

Mivel küldetési nyilatkozatunkban megfogalmazott stratégiai feladatunk a nemzeti összetartozásban gondolkodó, szilárd magyarságtudatú fiatal generációk felelős tájékoztatása és nevelése, idén nyáron július 11. és augusztus 27. között olyan Kárpát-medencei rendezvényeken vettünk részt, ahová elsősor-

ban magukat magyarnak valló fiatalokat vártak a szervezők.

A fesztiválszezont a hazai egyetemisták kedvenc zenei fesztiváljaként aposztrofált, közel öt évtizedes múltra visszatekintő EFOTT-on, azaz az Egyetemisták és Főiskolások Országos Turisztikai Találkozóján kezdtük, és az

ország jövőjéről való gondolkodás középpontjaként meghirdetett tihanyi Tranzit politikai fesztiválon zártuk.

A hazai fesztiválok közül az említeteken kívül a néhány éve elindított esztergomi MCC Feszt-en is részt vettünk. Az ország határain túl pedig eljutottunk a három legnagyobb Kárpát-medencei kulturális és szellemi találkozóra: a felvidéki magyar fiatalok által szervezett Gombaszögi Nyári Táborba, a kilencvenöt éve alapított rendezvény mintájára létrehozott Bálványosi Nyári Szabadegyetemre, valamint a Kolozsvári Magyar Napokra.

Sokszínű környezetben, különböző korosztályokba tartozó, eltérő szociális és tanulmányi háttérrel rendelkező közönségre kellett tehát felkészülnünk, ezért már hónapokkal a fesztiválszezon előtt elkezdtük a tervezést, hogy bemutatkozó sátrunk programjait minél szélesebb közönség számára tudjuk élményszerűvé tenni.

Programjainkat korábbi tapasztalataink és küldetési nyilatkozatunk alapján kiválasztott izgalmas, gondolatébresztő mottók köré építettük fel, amelyek a fesztiválbútorainkon is megjelentek. És hogy senki ne távozzon üres kézzel a NÖRI standjától, az üzeneteket hordozó ajándéktárgyakkal is készültünk. Így a hozzánk látogatók kulacsra, legyezőre, repohárra, stresszlabdára vagy épp táskára nyomtatva vihatték haza a számukra legmaradandóbb gondolatokat.

Honnan jöttél, hová tartasz?

Ez a kérdés fogadta a sátor bejáratánál elhelyezett zászlón az érdeklődőket. Tanulságos volt megtapasztalni, hogy a Kárpát-medence hat különböző pontján, más-más környezetben mennyire eltérő módon indultak el a beszélgeté-

seink ugyanabból a kérdésből, s hogyan alakultak aztán gyümölcsöző párbeszéddé. Az aktuális programokra vonatkozó első benyomások és pillanatnyi élmények mellett legtöbbször szívesen megosztották velünk személyes történetüket és a jövőről alkotott elképzeléseiket is. A kötetlen beszélgetések alkalmat teremtettek annak felismerésére, hogy bár az egyéni életutak eltérőek, közös kulturális értékeink mentén számos kapcsolódási pontot találhatunk. Még ha különböznek is az érdeklődési területeink – más könyveket olvasunk, más zenekarok koncertjeire járunk –, rácsodálkozhatunk arra, hogy mennyi közös van a történeteinkben.

Ahogy küldetési nyilatkozatunkban megfogalmaztuk: múltunk értékei a jö-

tetlen a történelemtudat: kik vagyunk, honnan származunk, miről álmotk a szüleink, és miért adták életüket az őseink?

A Nemzeti Örökség Intézete memóriajátéka (Fotó: Tábori Kálmán)

Játsz velünk, és nyerd meg az örökséged!

Igyekeztünk programjainkat minden korosztály számára élményszerűvé tenni, hiszen mégsem tanóráról van szó,

Érdeklődők a Nemzeti Örökség Intézete sátránál a nyári fesztiválszezonban (Fotó: Tábori Kálmán)

vőnk pillérei; és ahhoz, hogy tudjuk, kik vagyunk, merre tartunk, azt is tudnunk kell, honnan jöttünk. Hiszünk benne, hogy minden embernek egyéni küldetése van, ahogyan minden családnak, országnak és népnek is. Ahhoz viszont, hogy ezt be tudjuk teljesíteni, először is fel kell ismernünk. Ehhez elengedhe-

hanem nyári fesztiválról, ahol az elsődleges cél, hogy kikapcsolódást nyújtson – amelyben az egész család, felnőttek és gyerekek is örömmel vesznek részt. Olyan kreatív foglalkozásokra hívtuk az embereket, amelyeken keresztül korosztálytól függetlenül élményszerűen erősíthették kapcsolódásukat egy-egy

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója és Ráky Philip kommunikációs és média-szakember A polgárság egyéni felelősségvállalása, avagy a modern kori mecenatúra és az örökség-védelem társadalmi vonatkozásai című kerekasztal-beszélgetésen az MCC Fesztén
(Fotó: Tábori Kálmán)

történelmi korhoz, nemzetformáló jelentőséggel bíró személyhez és helyszínhez a Nemzeti Örökség Intézete felügyelete alatt álló 21 nemzeti és 62 történelmi emlékhely megismerésével.

adta meg a közös játék élményét és annak az örömét, amikor a résztvevők felismertek egy-egy helyet, és felidéztek iskolai kirándulások, családi utazások során tett látogatásaikat.

Kerekasztal-beszélgetés a Bálványosi Szabadegyetemen
(Fotó: Tábori Kálmán)

Az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparktól a Pannonhalmi Apátságig és Sárospaktól a Siklói várig – gondolatban az egész országot beutazhatták a NŐRI standjához látogatók.

A nemzeti és történelmi emlékhelyeinket, a történelem és a kultúra szempontjából meghatározó nagyjaink szülőházát vagy síremlékét ábrázoló fotókból álló memóriajátékunk egyszerre

Az én múltam. A te múltad. A mi múltunk.

Nemcsak a bemutatkozó sátorban készültünk programokkal. Ahol a fesztivál lehetővé tette, pódiumbeszélgetéseket szerveztünk a Nemzeti Örökség Intézete számára kiemelt fontosságú témákban a terület szakértői, illetékes politikusok és közéleti személyiségek részvételével.

A Gombaszögi Nyári Táborban és a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen A múltat végképp megőrizni című kerekasztal-beszélgetésünkön arra hívtuk fel a hallgatóság figyelmét, hogy a Kárpát-medencében járva lépten-nyomon jelentős történelmi helyekre bukkanhatunk. Ezek összegyűjtésére hoztuk létre a Magyar Nemzeti Névtér Emlékhely Névtérét, amelyről részletes tájékoztatást is adtunk, és arra hívtuk a hallgatóságot, hogy aktívan vegyenek részt közös értékeink feltérképezésében.

A tavaly elindított Nemzeti Emlékezetpedagógiai Programunkkal kapcsolatban Tusványoson Móczár Gábor főigazgató úr vezetett izgalmas kerekasztal-beszélgetést, amely során a szakmai szempontok mellett a résztvevők egyéni, családi tapasztalataikra is építve arra keresték a választ, hogyan lehet a Nemzeti Aplantantervhez igazodva segíteni azt a köznevelési célt, hogy a magyar fiatalok ne csak jobban

A Nemzeti Örökség Intézete vászontáska
(Fotó: Tábori Kálmán)

megtanulják, de szeressék is a magyar történelmet, szellemi és tárgyi örökséget.

A két zászlóshajó-projektünk mellett az esztergomi MCC Feszt programjában megvalósuló beszélgetésünkben az egyéni felelősségvállalás kérdését jártuk körbe meghívott vendégeinkkel: ki-ki egyénenként hogyan járulhat hozzá nemzetünk múltjának megőrzéséhez?

Mit viszel magaddal?

Ezt a kérdést tettük fel a programjainkon résztvevőknek távozáskor. A beszélgetések, közös játékok után mindenki magával vihetett a számára legkedvesebb ajándékunkat. Az általunk

Fesztiválhangulat (Fotó: Tábori Kálmán)

hozott gondolatok így az ország és a Kárpát-medence több száz pontjára eljutottak, és egy táska vagy kulacs felirataként a mindennapok részévé válhatnak.

Ezen intenzív másfél hónap számunkra is meghatározó élményekkel és fontos tapasztalatokkal szolgált. Alá-

Orosz Őrs, a Sine Metu Egyesület elnöke, dr. Szilágyi Péter, a Miniszterelnökség nemzetpolitikaért felelős államtitkára, Görföl Jenő, a Csemadok országos titkára, Lánszki Regő, az Építési és Közlekedési Minisztérium építészeti államtitkára és Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatója az „A múltat végképp megőrizni” című kerekasztal-beszélgetésen a Gombaszögi Nyári Táborban
(Fotó: Tábori Kálmán)

Képfelismerő játék a Nemzeti Örökség Intézete sátránál (Fotó: Tábori Kálmán)

A Nemzeti Örökség Intézete ajándéktárgyai
(Fotó: Tábori Kálmán)

támasztotta abbéli meggyőződésünket, hogy célunk elérése érdekében nem elég a politikai és a köznevelési szférát megszólítanunk, hanem a hétköznapi embereket is el kell érniük az üzeneteinkkel. Ezért már most készülünk a következő év fesztiváljaira, hogy minél hatékonyabban tudjuk közvetíteni ér-

tékeinket a legfontosabb célközönségünknek: a felnövekvő új nemzedéknek. Mert hisszük: ha tudjuk, honnan jöttünk, azt is tudni fogjuk, kik vagyunk, merre tartunk, és mit kell magunkkal vinnünk.

Tábori Kálmán
a Nemzeti Örökség Intézete kommunikációs munkatársa

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 19. századi, felvidéki emlékművei

A Nemzeti Örökség Intézete jogszabályi hatállyal ugyan nem rendelkezik a határon túli magyar emlékhelyek megjelölésére, azonban a helyi magyar közösségek identitástudatának erősítése és a közös múlt ismeretének elmélyítése érdekében fontosnak tartja ezen helyszínek összegyűjtését és minél szélesebb körben való bemutatását.

A roskoványi honvédemlékmű
(Kép forrása: https://index.hu/galeria/index/kult/2020/10/22/ujra_felallitott_1848-as_emlekmu/13)

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékére a magyar történelem sajátosságai miatt emlékművet állítottak számos olyan helyszínen is, amelyek ma már egy másik ország részét képezik. Ezeket a helyszíneket a nemrég elindított Magyar Nemzeti Névtér Emlékhely Névterében adatbázisszerűen igyekszünk összegyűjteni határon túli magyar szervezetek és intézmények segítségével. A Kárpát-medence felvidéki régiójára amiatt esett a választásom, mivel a Nemzeti Örökség Intézete a Sine Metu Egyesülettel kötött megállapodása révén részt vesz

az első 1848/49-es honvédemlékmű újrafelállításában a felvidéki Roskoványban.

A roskoványi első 1848/49-es honvédemlékmű

Az emlékművet egyes források szerint 1851-ben, mások szerint 1860-ban állították fel illegálisan civilek Bánó József földbirtokos birtokán a héthársi csata során elesett honvédek emlékére. Az 1849. június 20-án lezajlott csatában a sokszoros túlerőben lévő orosz sereg legyőzte a Tadeusz Idzi-

kovszki által vezetett, többnyire lengyel önkéntesekből álló magyar erőket.

A csata 50. évfordulója idején, 1899-ben az emlékművet felújították, és korábbi helyéről a közeli domb tetejére helyezték át.

Az emlékmű ledöntésének körülményei és pontos ideje nem ismert, 1918 utolsó hónapjaiban a háborúból hazatérő katonák pusztíthatták el. Helyi visszaemlékezések szerint a község szlovák lakói, akik a Bánó családnak ígéretet tettek az emlékmű megőrzésére, elásták a helyszínen annak darabjait, azok tehát így maradhattak fenn.

Egészen a közelmúltig a roskoványi honvédemlékmű köelemei a földbe ásva várták sorsuk jobbra fordulását. A szerencsés változás akkor következett be, amikor Orosz Őrs, a Sine Metu Egyesület vezetője és történész kollégái, Nászaly Gábor és Buják Gábor megtalálták az elveszettnek hitt emlékmű darabjait. Ezt követően az egyesület egy darus teherautó segítségével 2020 októberében elszállította a köelemeiket Gombaszögre, ahol összeállították azokat. 2021 októberében elkészítették az emlékmű vasbeton alapját.

2023 nyarán a Sine Metu Egyesület együttműködési megállapodást kötött a Nemzeti Örökség Intézetével, hogy 2024-ben, a héthársi csata 175. évfordulója alkalmából újra felállítják a roskoványi emlékművet.

A peredi csata emlékműve

A peredi csata emlékműve (Kép forrása: <http://www.terrahirujzag.sk/legfrissebb-hirek/a-peredi-csata-emlekmuve/>)

A Pered település temetőjével szemben található emlékmű felállításának gondolata Űrge Alajoshoz, Pered jegyzőjéhez köthető, aki 1867-ben levélben indítványozta a Pozsony Megyei Honvédegyletnél az emlékmű elkészítését a peredi csatában elhunyt honvédek tiszteletére. A Honvédegylet közgyűlésének egyetértését követően a jegyző dr. Beck Antal volt '48-as századossal, a Honvédegylet elnökével közösen gyűjtést indított az emlékoszlop javára. Fáradozásaik sikerrel jártak: 1869-ben felavatták Brandl Antal nyitrai szobrász alkotását.

A peredi csata 1849. június 20-án és 21-én zajlott le, a magyar és az osztrák hadak csaptak össze. A csata első napja magyar sikereket hozott. Másnap azonban az osztrák csapatokhoz orosz erősítés érkezett, így végül a túlerő győzött.

A nagysallói csata két emlékműve

Az 1849. évi tavaszi hadjárat részeként 1849. április 19-én lezajlott nagysallói ütközet során a Klapka György és Damjanich János tábornokok által vezetett magyar csapatok legyőzték a létszámfölényben lévő, Ludwig von Wohlgemuth altábornagy által vezetett császári és királyi egyesült seregeket.

Az ütközetet követően a lévai kórházba szállított és ott elhunyt közel 200 honvéd emlékére, a Lévai Magyar Asszonyok Ligája által szervezett közadakozásnak köszönhetően avattak honvédemlékművet 1871. október 21-én a lévai katolikus temetőben.

Az 1938-as magyar visszafoglalás idején az emlékművet felújították. A szocialista korszak idején csak koszorúzásokra kerülhetett sor. A közelmúltban, 2015-ben elvégzett felújítás ismételen a Lévai Magyar Asszonyok Ligája által meghirdetett közadakozásból valósult meg.

A nagysallói csatában elhunyt honvédek tiszteletére Lévat követően Nagysalló központjában is emlékművet állítottak. 1861-ben Bars vármegyében indult mozgalom ezen cél érdekében gróf Migazzi Vilmos főispán, a szoborbizottság elnökének vezetésével. Az emlékművet 1876 nyarán adták át.

A kosztolnai csata emlékműve

1848. október 28-án Balthasar Simonich császári királyi altábornagy a seregével legyőzte Ordódy Kálmán nemzetőr őrnagy egységét Kosztolnánál. A csata emlékére Trencsén vármegye közönsége 1875-ben emlékoszlopot állíttatott, amely a kosztolnai katolikus templommal szemben áll.

Összegzés

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kárpát-medencei emlékművei közül a kiválasztottak közös jellemzője egyrészt az, hogy – habár nehéz időszakokat kellett átvészelnük – ma is állnak, másrészt fontos tényező, hogy létrejöttükhez a helyi közösségek összefogására volt szükség. A választás nem a véletlen műve: a Magyar Nemzeti Névtér Emlékhely Névterének fő célkitűzéseit szeretné hangsúlyozni. Azt szeretnénk elérni, hogy az egyes helyi magyar közösségek vegyék számba a környékön lévő magyar emlékhelyeket (legyen az történelmi sír, emléktábla, emlékmű, múzeum, épület, köztér vagy vallási helyszín) és az Emlékhely Névterbe való beküldés révén egyrészt saját identitásukat erősítsék, másrészt bővítsék az érdeklődők magyar történelmi ismeretét.

Minden kedves olvasót bátorítani szeretnék határon túli magyar emlékhelyek gyűjtésére és az Emlékhely Névterben való rögzítésre!

Skola Balázs János

a Nemzeti Örökség Intézete munkatársa

A nagysallói csata emlékműve
(Kép forrása: Wikimedia commons)

„Szép város Kolozsvár...”

A budapesti Fiumei Úti Sírkert Nemzeti Emlékhelyen számos olyan személy nyughelye található, akik életében Kolozsvár meghatározó jelentőséggel bírt: vagy azért, mert a kincses város szülöttjeként látták meg a napvilágot, vagy mert életükben fordulópontot jelentett a városban eltöltött időszak.

Fadrusz János szobrász sírhelye a Fiumei úti sírkertben (Fotó: NÖRI)

A 19. század végére csakúgy, mint Európa számos országában, Magyarországon is megszilárdult a modern nemzetállam, ami az élet jó néhány területén változásokat eredményezett, gazdasági, jogi, infrastrukturális, kulturális, városépítészeti, művészeti vonatkozásban egyaránt. A közlekedés robbanásszerű fejlődésével gyorsabban áthidalhatóvá váltak a távolságok, ami szintén hozzájárult a nemzeti alapon szerveződő közösségek összetartozás-érzésének kialakulásához. Ennek a folyamatnak mementói egy-egy település szellemi és épített örökségének részei is, amelyek egykori meg-

Kolozsvár a történelme folyamán nemcsak Erdély hivatalos központja volt több alkalommal, hanem hosszú évszázadokon át az erdélyi magyarság fővárosának is tartották. Történelmi szerepének rangját emeli, hogy szülőhelye volt a magyar történelem két meghatározó jelentőséggel bíró uralkodójának, Mátyás királynak és Bocskai István fejedelemnek. Kiemelkedő kulturális szerepét jelzi az ország első magyar nyelvű kőszínházának megépítése 1821-ben, és az ország második tudományegyetemének alapítása 1872-ben. A „kincses város” az 1910-es évekre fejlett iparral és kereskede-

lemmel, élénk szellemi élettel, magas szintű oktatási intézményekkel, kultúrával rendelkező, mintegy 60 ezer főnyi lakossággal bíró nagyvárossá vált, amelynek 83 %-át a magyarság alkotta.

A Fiumei úti sírkertben több mint félszáz olyan neves személy nyugszik, akiket szoros kötelék fűz Kolozsvárhoz, közülük tizenötnek a szülőhelyét is jelentette a város (lásd: táblázat). Impozáns síremlék állít emléket Magyarorszag egykori miniszterelnökének, a kolozsvári születésű Bánffy Dezsőnek, akinek hivatali idejére esett a millenniumi ünnepségek megszervezése. A jobb oldali árkádsorban nyugszik Hegedűs Sándor, a századforduló neves gazdasági szakembere és minisztere, aki több mint húsz éven át szülővárosát, Kolozsvárt is képviselte az országgyűlésben. A temető központi részén kapott dízsírhelyet Kossuth Lajos egykori titkára, a szintén kolozsvári Csernátorny Lajos. Két közismert szobrászművésznőnk is a város szülöttje volt, az egyik az állatmegformálásairól híressé vált ifj. Vastagh György, a másik pedig kortárs szobrászatunk jeles képviselője, Szervátiusz Tibor. Szilágyi Sándor, a neves történész és akadémikus szülőházát emléktábla jelöli Kolozsváron, sírhelyét pedig egy portréját ábrázoló dombormű a temető Deák-mauzóleum felé vezető dízsorán. Az irodalom Kolozsváron született

képviselői közül a drámaíró Hunyady Sándor, az irodalomtörténész Gyulai Pál, és az író, publicista Szabó Dezső lelt végső nyugalomra a pesti sírkertben.

Több olyan művész is nyugszik a Fiumei úti temetőben, akik a 19. és a 20. század fordulóján készített építészeti és szobrászati alkotásaikkal járultak hozzá Kolozsvár jól ismert arculatának kialakításához. A város főterén álló Mátyás király szoborcsoport Fadrusz János munkája. Szeretete jeléül ajándékozta a városnak a *Krisztus a kereszten* című művét, amely a Szent Mihály-templomban látható. A kor egyik sokat foglalkoztatott építésze, Alpár Ignác tervezte a jelenlegi Babes-Bolyai Tudományegyetem főépületét és a központban elhelyezkedő Státuszházakat is. A nemzeti sírkertben nyugvó neves építészek közül Hauszmann Alajos, Pecz Samu, Korb Flóris, Baumgarten Sándor, Lechner Ödön,

Szilágyi Sándor történész emléktáblája kolozsvári szülőházán (Fotó: Farkas Edit)

Kármán Géza és Ullmann Gyula épületei is meghatározóak a város építészeti életében. Az 1890-es években történt meg Kolozsvár vízvezeték-hálózatának kiépítése, amelynek munkálatait

A kolozsvári Mátyás király szobor (Fotó: Farkas Edit)

a szintén a sírkertben nyugvó Zellerin Mátyás épületgépész pesti gyára kiviteltelte.

Sokaknak ifjúságuk, az ott eltöltött diákéveik miatt, másoknak pályafutásuk során jelentett fontos állomást Kolozsvár.

Kacsóh Pongrác a konzervatórium, a református líceum, majd pedig a tudományegyetem diákja volt, Erkel Ferenc pedig a Kolozsváron töltött hét éve alatt művelte ki magát zongoraművésznak és kapott életre szóló zenei útravalót. Az Erdély-trilógia megírásához a városban végzett hosszas kutatómunkát Móricz Zsigmond. Az ország első magyar nyelvű kőszínháza fordulópontot jelentett Jászai Mari színészi pályafutásában, Kuncz Aladár pedig, mint a város egykori piarista diákja, 1923 után végleg Kolozsváron telepedett le, aktív szerepet vállalva az erdélyi magyarság irodalmi életének megszervezésében.

Sok olyan tudós nyugszik a Fiumei

úti sírkertben, akik Kolozsvár egyetemének professzorai, a tudományos élet és oktatás szervezői voltak, mint például Abt Antal fizikus, Cholnoky Jenő földrajztudós, Fabinyi Rudolf vegyész, Richter Aladár botanikus, Lechner Károly elmegyógyász.

Végül, de nem utolsósorban a Fiumei úti sírkert különleges művészeti értékei között szerepelnek a monumentális építményeket díszítő mozaikok, amelyek közül kettő Kolozsvár szülöttjeinek műve. Egyikük a magyar történelmi festészet egyik legjelentősebb képviselője, Székely Bertalan, aki a Deák-mauzóleum belső faldíszítményeit tervezte, a másik pedig Stein János festőművész, az árkádsor egyik kupolabelsőjének alkotója.

Farkas Edit

a Nemzeti Örökség Intézete
történésze

Kolozsváron születtek, a Fiumei úti sírkertben nyugszanak

Balázs Árpád (1874–1941) budapesti rendőrfőkapitány-helyettes, nótakirály

Balázs Sándor (1830–1887) író

Bánffy Dezső (1843–1911) miniszterelnök

Csernátony Lajos (1823–1901) újságíró, politikus, Kossuth titkára

Entz Béla (1877–1959) patológus, egyetemi tanár

Gyulai Pál (1826–1909) író, szerkesztő

Hegedűs Sándor (1847–1906) külügyminiszter

Hunyady Sándor (1890–1942) író

ifj. Vastagh György (1868–1946) szobrász

Lechner Egon (1890–1967) tervező, gépészmérnök

Szabó Dezső (1879–1945) író

Szervátiusz Tibor (1930–2018) szobrász

Szilágyi Sándor (1827–1899) történétíró

Vastagh Géza (1866–1919) festőművész

Veress Zoltán (1868–1935) festőművész, Veress Ferenc fotográfus fia

Kolozsváron születtek, a Fiumei úti sírkertben alkottak

Stein János (1874–1944) festőművész, Utolsó ítélet – árkádsor, kupolabelső

Székely Bertalan (1835–1910) festőművész, Deák-mauzóleum freskói

Kolozsváron éltek, tevékenykedtek, a Fiumei úti sírkertben nyugszanak

Abt Antal (1828–1902) fizikus

Borbás Vince (1844–1905) biológus, botanikus

Cholnoky Jenő (1870–1950) földrajztudós, egyetemi tanár

Csány László (1790–1849) politikus, Erdély kormánybiztosa 1849-ben

Döbrentei Gábor (1785–1851) író, az első erdélyi magyar folyóirat, az Erdélyi Múzeum alapítója

Entz Géza (1842–1919) biológus, zoológus

Erkel Ferenc (1810–1893) zeneszerző

Fabinyi Rudolf (1849–1920) vegyész

Györffy István (1884–1939) néprajzkutató

id. Vastagh György (1834–1922) festőművész

Jászai Mari (1850–1926) színész

Kacsóh Pongrácz (1873–1923) tanár, zeneszerző

Kenyeres Balázs (1865–1940) orvos, igazságügyi szakértő

Kuncz Aladár (1885–1931) író

Lechner Károly (1850–1922) orvos, elmeorvos

Móricz Zsigmond (1879–1942) író

Paulay Ede (1836–1894) színész

Richter Aladár (1868–1927) botanikus

Rigler Gusztáv (1868–1930) orvos

Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) történész

Szendrey Júlia (1828–1868) költő

Udvarhelyi Miklós (1788–1864) színész, operaénekes

Újházy Ede (1841–1915) színész

Fiumei úti sírkertben nyugvók, akik Kolozsváron alkottak

Alpár Ignác (1855–1928) építész, Babes-Bolyai Egyetem főépülete, Status házak

Baumgarten Sándor (1864–1928) építész, Tanítók háza

Fadrusz János (1858–1903) szobrász, Mátyás szobor, Krisztus kereszt

Hauszmann Alajos (1847–1926) építész, Anatómia Intézet, Élet és Közegészségtani Intézet

Huszár Adolf (1843–1885) szobrász, Gyulai Ferenc színesz mellszobra

Kármán Géza (1871–1939) Ullmann Gyula (1872–1926) építész Sebestyén palota

Korb Flóris (1860–1930) építész, Egyetemi Könyvtár, Egyetemi Klinikák

Lechner Ödön (1845–1914) építész, Lechner Károly villa

Pecz Samu (1854–1922) építész, Széki-palota

Schlick Ignác (1821–1868) vasöntő, Erzsébet-híd vasszerkezete

Strobl Alajos (1856–1926) szobrász, Erzsébet királyné szobor

Zala György (1858–1937) szobrász, Mátyás emléktábla

Zellerin Mátyás (1831–1893) gyáros, épületgépész, vízvezeték hálózat kiépítése

Kolozsvári esemény

Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály 1845. május 16. kolozsvári látogatása